

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri
Konferencia - 2009. május 15-17.

Visszacsengő fordulatok

Egy értelmiségi szerep reprezentációs szintjei 1968-ban

Témavezető:

Dr. Könczei Csilla adjunktus
BBTE, Magyar Néprajz
és Antropológia Tanszék

Szerző:

Jobb Borbála-Boróka
BBTE, Bölcsészettudományi Kar
Néprajz monoszak II. év

Kolozsvár, 2009

Tartalom

Bevezetés.....	3
Értelmiségi szerep a kommunizmusban.....	4
Megbélyegzés. Valóság és fikció.....	5
A rémhírterjesztés. Leépítési stratégiák.....	9
Történeti antropológia. Tipikus és nem tipikus esetek, hogyan lehet eldönteni (Elméleti kitérő).....	11
Összefoglaló.....	13
Felhasznált irodalom.....	14
Mellékletek.....	16

Bevezetés

A tanulmány első részében azt vizsgálom, hogy az általam elemzett anyagból 1968-ban milyen értelmiségi szerepkörök rajzolódnak ki, majd kitérek arra, hogy ebben az évben milyen intenzitással figyelte meg a hatalom az akkori értelmiségi réteget, különös tekintettel a magyar kisebbséghez tartozó értelmiségre. Dolgozatom Könczei Ádám egykori folklórkutató megfigyelési dossziéjának elemzésére épül, és kiindulópontja egy konkrét történet, amely a dossziéba foglalt 1968. december 30-án írt jelentésben olvasható, amelyben az ügynök egy nemrég megjelent karcolatról számol be. A karcolat szerzőjét Könczei Ádám ihlette meg, állítólagos túlbuzgóságával és elviselhetetlen jellemével.

Az eset elemzése során arra próbálok rámutatni, hogy hogyan lehet a történeti antropológia módszerét alkalmazni a rendszerváltás előtti időszak kutatásában. A dolgozat több szinten követett események alapján azt járja körül, hogy 1968-ban egy kolozsvári értelmiségi milyen feladatot próbál betölteni és hogyan reagál erre a környezete. Az általam feltett kérdés az volt, hogy mitől válik egy eset tipikussá és mikortól illethetjük a „kivételes normális”¹ jelzővel. A dolgozat második felében arról számolok be, hogy az állambiztonsági szervek milyen elszigetelő és hitelrontó stratégiákat alkalmaztak abban az esetben, ha valakit rossz fényben akartak feltüntetni. Más, ugyenebben az időszakban keletkezett jelentések alapján azt tárgyalom, hogy hogyan titulálnak egy személyt megszállottnak, illetve nacionalistának, és hogy hogyan vándorol át ez a megbélyegzés különböző médiumokba, valamint hogyan multiplikálódik többek között azáltal, hogy a pletykaszintű kijelentésekből irodalmi munka születik.

A dolgozatom pusztán egy részét képezi egy tágabb keretű kutatásnak. A továbbiakban felsorakozó témák kibontására az államvizsga dolgozatomban fog részletesebben sor kerülni. Jelen írásomban a kijelölt témáknak csak néhány elemét

---

¹ A mikrotörténeti kutatásban az esetek elemzésénél kétféle következtetés vonható le: bizonyítjuk az eset tipikusságát vagy a „normális kivételes” fogalmat alkalmazzuk rá. Ezt a koncepciót Eduardo Grendi fogalmazta meg arra az esetre ha a mikrotörténeti kutatás nem általánosítható. (Szijártó M. István 1996.159.)

mutatom be, a mellékelt jegyzetben pedig lajstromozom a rendelkezésemre álló forrásanyagot, amelyet majd a szakdolgozatomban elemzek.

Értelmiségi szerep a kommunizmusban

„A romániai magyar értelmiségi sohasem lehetett igazán tagja a vezetőségnek. „hatalomgyakorlási jog nélküli hatalmi tényezőnek” tekintette a román állam. Az állambiztonsági szervek szigorú megfigyelés alatt tartották.” (Bottoni 2004)² Az értelmiségre kettős szerep hárult: részt vállalni a közügyekben, amellet pedig meg kellett felelniük a rendszer követelményeinek is. Az állam azzal kecsegtette az erdélyi magyar értelmiségit, hogy ha hűséges marad a párthoz, hatalmi pozíciója megingathatlan marad. A titkosszolgálat viszont folyamatos megfigyelés alatt tartotta ezt a réteget. 1956 októbere után lényeges mértékben kezdett gyarapodni a magyar nyelvű ügynökök száma. Az állam szemében ekkortól vált a magyar kisebbség veszélyes tényezővé (vö. Bottoni 2004).

1968-ban korábbi átszervezések után újabb radikális változtatásokba bocsájtkozott a Szekuritáté. Egész évben az informátorhálózat átszervezésére és megerősítésére törekedett. Miután Románia elítélte a Varsói Szerződés többi államának Csehszlovákiába való bevonulását, a hatalom új fényben tüntethette fel magát a lakosság számára. Az állam számolt azzal, hogy a történetek hatására zavargások indulhatnak. Az Állambiztonsági Tanács igazgatója, Ion Stănescu már augusztus 21-én, Ceaușescu-nak az inváziót elítélő beszédének a napján kiadott egy rendeletet a központi egységek számára, melyben felhívja a figyelmet arra, hogy az események hatására ellenséges reakciók várhatóak. Felszólít a megfigyelések intenzitásának a növelésére, ami azt jelentette, hogy minden ellenséges megnyilvánulásról azonnal jelenteni kellett, és hogy szükség esetén azonnal intézkedni is. Egyre komplexebb rendeleteket adtak ki az ellenséges megnyilvánulások kezelése érdekében és egyre több informátort szeveztek be. Egész év

---

² Stefano Bottoni mikrotörténeti írása Földes László közéletből való eltávolításáról. Forrás: <http://adatbank.transindex.ro/inc.php?m=50esbottoni>

során beszervezések sora történt, nőtt az értelmiségiek és a magyarság száma³ is a beszervezettek listáján. Szükség volt olyanokra, akik idegen nyelveket is beszéltek, tehát intenzívebbé vált az értelmiségiek beépítése, akik megfelelő képzettséggel rendelkeztek, ezáltal hasznos tagjai lehettek az állambiztonsági szerveknek (vö: Elis Neagoe-Pleşa 2008: 9 - 22.).

Megbélyezés. Valóság és fikció

Könczei Ádám⁴ folklorista naplójában többször is említést tesz saját szerepéről, mint értelmiségi. Egy 1968 januári feljegyzésében arról ír, hogy milyen feladat is hárul az értelmiségire és mennyire tölti be ezt a feladatot ő maga és a környezete egyaránt:

...megint kételyek az értelmiségiek és egyebek túltengéséről – olyan sok a „hasznos” „termelő” (ilyen vagy olyan seftelő vállalkozó is) – némi lelkiism[eret] vizsg[álat] – a magam fir[káló] munka részét ledolg[ozom]? A társad[alom] mindig elbír bizonyos „elmélkedő réteget” , „bújdosót” . De mi is indította el a gondolatsort? A szilv[eszteri] betűáradat – elhültem, ki olvassa ezt végig? Ennyi sor... ezeket az idő gyorsan kirost[álja], de akkor minek íródtak? V[a]l[a]mi „hasznosabbal” is fogl[alkozni] annyi ember ...és a magam és környezetem (tanügyiék) “haszna.”⁵

Egy újabb bejegyzésében lírai hangvétellel elmélkedik a kiszolgáltatottságról és a tettekeszségről. Arról, hogy meddig kell várni és mikortól van az a pont, amikor cselekedni kell:

---

³ 1968 elején a különböző kisebbségekhez tartozó ügynökök között a beszervezett magyar nemzetiségűek aránya 33,7 % , az év végére 48,8 %-ra növekszik (lásd: Elis Neagoe-Pleşa 2008: 13)

⁴ „Könczei Ádám: (Küküllővár, 1928. jan. 1. – 1983. jún. 14. Kolozsvár) – folklorista, szerkesztő. Középiskoláit Marosvásárhelyen és Nagyváradon végezte, a Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett (1952). Előbb az érmelléki Szalacson és Margittán, majd Gyergyószentmiklóson tanított, 1958-ban a Folklor Intézet kolozsvári osztályának tudományos kutatója, innen azonban mint magyar "nacionalistát" elbocsátották. 1959-től nyomdai korrektor, majd munkás, 1968-tól a Korunknál terjesztői minőségben belső munkatárs. Népköltészeti és népzenei tárgyú tanulmányai és cikkei 1952 óta hazai folyóiratokban és hírlapokban (NyIrK, Korunk, Igaz Szó, Művelődés, Utunk, A Hét, Előre, Igazság, Ifjúmunkás, Vörös Zászló) jelentek meg.” (Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 2006, forrás: <http://mek.niif.hu/03600/03628/html/k2.htm#K%C3%B6nczei%C3%81d%C3%A1m>)

⁵ Írja 1968. jan 5.- i bejegyzésében

...de behúnyt szemmel se lehet haladni s a már meglátottat nem lehet elfelejteni. Van-e megalázóbb, mint a kiszolgáltatottság? Jöjjön, aminek jönnie kell? Nem! Menjünk elébe! Ne settenkedhessék körülöttünk elrejtve! Hogy senkit ne érhessen el a sors alattomos fegyverdörgése. Hogy senki se lehessen megállíthatatlan erők éhezett, gyámoltalan, tudatlan prédája. Hogy a sors alakítói, és ne bábjai, szerencsevárói vagy áldozatai legyünk....⁶

A naplójában ő maga is leírja, hogy nem igazán tudja eldönteni, hogy mi is az értelmiségi feladat, viszont tetteivel azt bizonyítja, hogy nagyon is a köz érdekét próbálja szolgálni.⁷ Az a kép, amit a megfigyelési dossziéjában megrajzolnak róla, negatív szerepben tünteti fel. Ezek szerint ő a megszállott, aki az állam ellen cselekszik, irredenta, nacionalista, fantaszta, aki veszélyes, s akinek az ellenséges tevékenységét meg kell akadályozni. (Jó példa erre a kolozsvári Folklór Intézetből való eltávolítása.) A róla szóló jelentések nagyrésze tele van ismétlődő szófordulatokkal. Oldalról oldalra vándorolnak ugyanazok a jelzők.

Milyen okból válhatott valaki veszélyes megszállottá a szekuritáté szemében? Köncei kapcsán több jelentés is arról szól, hogy valamilyen közügyben lépéseket akar tenni: halaszthatatlan számára az iskolaprobléma, a kisebbségi jogok kérdése, és a kedvező politikai állapotok pozitív kihasználása a magyarság érdekében. A Szekuritáté számára a magyar kisebbség érdekében tett lépései tűnnek veszélyesnek.⁸ Ezért megbélyegzik, aláássák szándékait, és állandó megfigyelés alatt tartják.

1968 december 30-án a Szentpéteri Károly fedőnevű ügynök által írt jelentés⁹ arról számol be, hogy nemrég jelent meg egy olyan karcolat, amelyiket Köncei Ádám személye ihletett, és amelyik arra játszik rá, hogy Köncei egy fantaszta, akit mindenki kinevet. A történet egy anekdotából keletkezett, miszerint valaki egyszer kidobta a lakásából Könceit, mivel az késő este zaklatta a javaslataival. Az ügynök ezzel próbálja megerősíteni, hogy Köncei nem beszámítható:

---

⁶ A bejegyzés feltételezhetően 1968-ban íródott.

⁷ Köncei azon személyek közé tartozott, akit megfigyeltek, de ő maga nem volt megfigyelő.

⁸ Melléklet: Jegyzet: Köncei Ádámról szóló jelentések jegyzéke 1968-ból

⁹ Melléklet I : Szentpéteri Károly ügynök jelentése Köncei Ádámról

Könczei Ádám egy fantaszta, akit mindenki kinevet. Mikor nemrég a Korunknál alkalmazták, mint lapterjesztőt a kolozsvári szerkesztőségekben mindenki ezen nevetett _____ megtalálta az emberét.¹⁰

Némi keresgélés után sikerült megtalálnom a szóban forgó karcolatot. Hornyák József írta, aki abban az időszakban az Utunk munkatársa volt¹¹. Írása a Szerelmeim című ciklusában jelent meg A fantaszták¹² címmel 2002-ben. Valószínűleg '68-ban is megjelent valahol, de az eredeti közlésre még nem sikerült rátalálnom.

Könczei Csilla szekusblogján a CNSAS hivatalos közlése alapján nyilvánosságra hozza Szentpéteri Károly kilétét. A jelentést Marosi Péter, az Utunk egyik akkori szerkesztője írta. Az is kiderült róla, hogy két fedőnéven is jelentett.¹³

Hornyák karcolata leplezetlenül használja az Ádám keresztnevet egyik szereplőjére. A mesélő egy Konczér nevezetű¹⁴ szereplő, aki a tehetős bürokrata képét testesíti meg. Ezzel szemben Ádám a fantaszta, aki mindenkit a javaslataival zaklat és kitartóan küzd az elveiért. Egy éjszakán Ádám megjelenik a hivatalnok lakásán, azzal a céllal hogy figyelmeztesse a városban történő jogtalan intézkedésekről. A bürokrata nem akarja meghallgatni és erőszakot alkalmazva kirakja lakásából:

- Kivágtak rózsaszínű fákat!

Konczér ellöki Ádámot, túl vékony és átlátszó a máz, mely a vonásai takarására szolgál; tudomásul akarja adni, hogy ő szilárd, és semmiféle kalandba nem vonható:

- Hivatalos ügyben keress az irodában.

- Szeretném, ha közbeléptetnél valakit, azok a fák nem vétettek. Hagyják abba a fűrészelést.

- Gyere holnap az irodába - Konczér szinte szótagol.

---

¹⁰ Melléklet I : Szentpéteri Károly ügynök jelentése Könczei Ádámról

¹¹ „**Hornyák** József (Gilvács, 1920. márc. 8. – Kolozsvár, 2005. márc.3.) – prózaíró, szerkesztő. Polgári iskolai tanulmányait magánúton végezte. Nyomdászként dolgozott Nagyenyeden, Berettyóújfaluban és Nagyváradon, majd 1947-től a Fáklya, 1950-től az Utunk belső munkatársa, a próza-rovat szerkesztője. Közben 1951–52-ben a bukaresti Mihai Eminescu írói főiskola hallgatója volt.” (Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 2006) forrás: <http://mek.niif.hu/03600/03628/html/h.htm>

¹² Melléklet II. – Hornyák József: a Fantaszták

¹³ Könczei Csilla szekus blogja Forrás: <http://konzeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=25>

¹⁴ Talán nem szándékos, de úgy tűnik, mintha a Könczei névre játszana rá a szerző

- *Az ilyesmi nem tűr halasztást. Vétek várni - fakad ki Ádám.*
- *Na, eredj, ne szaporítsd a szót. Szedd magad, pajtás!*¹⁵

Ádám viszont nem tágít és követeli, hogy a hivatalnok folyamodjon azonnali intézkedésekhez, amíg még nem késő:

Engedj be, nem hallod? - Ádám rúg az ajtón.

- Útonálló! Folyosót-elálló! Eltakarodj, míg szépen vagy! - kiáltja neki Konczér.

- Engedj be, a zsebemben a bizonyíték, hogy nincs felhatalmazásuk kivágni a rózsaszínű fákat. Önkényesen járnak el, utánanézttem.

- Gyere holnap az irodába.

*- Most kell lépéseket tenni.*¹⁶

A történet mesélője egyben szereplője is az eseménynek, így amikor a házigazda Ádám túlbuzgóságáról panaszkodik, megkockáztatja azt a megállapítást, hogy talán mégis az ilyen fantaszták viszik előre a világot.

A szerző leplezetlenül felismerhetővé teszi Könczei Ádám személyét a karcolatban, viszont nagyban alkalmazza a fikatív túlzásokat, melyet egy irodalmi alkotásban megengedhet magának. Mindkét szereplőről szélsőségesen groteszk képet állít fel. A karcolat végkicsengése keserű szájízt ad az olvasónak. A két erős kataktert a szerző igen ironikusan alkotja meg. A bürokrata megalkuvó, tudja, hogy a fantasztának igaza van, de nem tesz semmit, a fantasztá pedig túlbuzgó, céljaiért képes erőszakos harcokat vívni.

A karcolatról szóló jelentésből a szerző neve és az, hogy ki utasította ki a lakásából Könczei Ádámot, gondosan el van távolítva. A tartótiszt utasításában viszont megjelenik Balogh Edgár neve, abban a kontextusban, hogy az ügynök figyelje meg, hogy Balogh Edgár felhasználja-e a megfigyelt személyt saját céljaira:

---

¹⁵ Melléklet II. – Hornyák József: a Fantaszták

¹⁶ Melléklet II. – Hornyák József: a Fantaszták

*Könczei személyiségjegyeit figyelembe véve Balogh Edgár könnyen használhatja a saját céljaira. Állapítsanak meg ebben az ügyben konkrét célokat és tegyenek javaslatokat.*¹⁷

Könczei Ádámot 1968 őszén vették fel a Korunkhoz, mint belső munkatárs. Balogh Edgár ekkor a folyóirat főszerkesztő helyettese volt. Elképzelhető, hogy írásában a túlzásokkal sarkított bürokrata képét róla formázta meg Hornyák József.

Könczei Csilla szekus blogján megjegyzi, hogy az „1968 december 30-án keltezett „Szenpéteri Károly” álnévvel ellátott jelentés érdekes példája a szépirodalom, a pletyka és a titkosszolgálati jelentés intertextuális összefüggéseire.”¹⁸ A szekuritáté külön stratégiával rendelkezett arra az esetre, ha valakit be akart feketíteni. A nacionalista, irredenta, fantaszta szófordulatok nemcsak a titkosszolgálati dossziék berkeiben szálltak jelentésről jelentésre, hanem gyakran az ügynököknek az is feleatuk volt, hogy terjesszék ezeket a vádakot különböző környezetekben. Így terjedhetett többek között az az anekdota is, amelyről Marosi Péter jelentésében szó van. A történet pedig megihletett egy szerzőt, aki kritikus hangvétellel megírta művét a fantasztáról. A rémhírterjesztés folyamatába ezáltal egy fiktív irodalmi alkotás is belekerül.

A rémhírterjesztés. Leépítési stratégiák

A kelet-európai állambiztonsági szervek bevett eszközként használták az úgynevezett bomlasztás (lejárátás, elszigetelés és leválasztás) módszerét. Az általuk ellenségesnek tekintett tevékenységet még kezdeti stádiumában igyekeztek megakadályozni. 1963-ra már a leépítési módszerek átfogó rendszerével bírtak. Négy esetben alkalmaztak bomlasztásos technikákat: 1. szűk körű, laza csoportosulások esetén (baráti vagy évfolyamtalálkozó, kártyapartik stb.), 2. súlyosabb bűncselekmény megelőzése érdekében, 3. Szélesebb körű ellenséges tevékenység esetében a megtévedtek leválasztása érdekében, 4. Ha lehetőség volt egy személy kiemelésével a tevékenység megszakítására, komoly intézkedésekhez folyamodtak: folyamatosan figyelték a hangadó

---

¹⁷ Melléklet I. Szntpéteri Károly ügynök jelentése Könczei Ádámról

¹⁸ Könczei Csilla szekus blogja. Forrás: <http://konzeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=25>

személyeket és kompromitáló adatokat gyűjtöttek róluk. A beavatkozásoknak több típusa volt: alkalmaztak, nyílt rendőri intézkedéseket (fenyegetés, rendőri igazoltatás), a célszemélyeket a hatóság figyelmeztette, esetleg eltávolította a munkahelyükről. A leplezett intézkedéshez tartozott a fenyegetés, névtelen levelek küldése és kompromitáló adatok kihasználása. Bevert módszerként használta a politikai rendőrség a rémhírterjesztést, vagyis rágalmozást. (vö: Tabajdi, Ungváry 2008: 168-170.)

A romániai titkosszolgálatnál sem volt ez másképp, az új informátorok beszevezése mellett a Szekuritáté igyekezett a behálózási stratégiáit is fejleszteni. A szeku '68-tól egyre nagyobb hangsúlyt fektet a megelőzésre. Különböző stratégiákat léptetnek érvénybe a feltételezhetően problémás személyek „kiaknázására”.

A tiszték új stratégiaként a következő módszereket alkalmazták: figyelmeztetés, felhívás, nyilvános vita tárgyává tétel, pozitív befolyásolás, a környezet felosztása. A titkosszolgálat nagyon előrelátó és preventív volt ebben a tekintetben. Az előző évek megtorlásos módszereinél ez sokkal hatásosabb volt. 1968 áprilisában érvénybe lépett egy rendelet, miszerint az Állambiztonsági Szervek megvédése érdekében, minden ellenséges megnyilvánulást le kell leplezni és fel kell számolni, amelyet a szocialista rendszer ellen tanúsítanak. (Lásd: Elis Neagoe-Pleşa 2008: 9 - 22.)¹⁹

Könczei Ádám megfigyelési dossziéjában is nyomon követhető a legtöbb jelentés végén, hogy a tartótiszt arra utasítja az informátort, hogy állapítsa a célszemély nacionalista megnyilvánulásait és intézkedjen ezügyben. A fentiekben használt jelentés is jó példa erre:

Megjegyzés: Könczei Ádám a Nyomozott személyek adatbázisában szerepel nacionalista álláspontjáért.

Feladatok: Beszélgessen K. A. –al, és tudja meg, mit tervez nemzeti vonalon, milyen mértékben használja _____ álmainak megvalósításáért.

*Lépések: Javaslatokat fogunk tenni, hogy Konczei Ádám ellen operatív intézkedéseket indítsunk.*²⁰

---

¹⁹ Saját fordítás

²⁰ Melléklet : Szentpéteri Károly ügynök által írt jelentés

A szekuritáté 1968-ban az újabb rendeletek hatására intenzívebben dolgozott. Gyarapodtak a megfigyelések és a jelentések. Könczei Ádám megfigyelési dossziéjában a '68-as évből huszonnégy jelentés található. Ebben az évben nyolc ügynök figyelte Könczeit, szinte mindenik jelentésben olvasható a tartótiszt utasítása, hogy az ügynök keressen (és találjon) további bizonyítékokat a célszemély nacionalista jellemére. Ezt összevetve az 1967-es évvel, amikor mindössze négy jelentés számol be Könczei Ádámról láthatjuk, hogy az állambiztonsági szervek tevékenysége milyen nagy mértékben nőtt 1968-ban.

Történeti antropológia. Tipikus és nem tipikus esetek. Hogyan lehet dönteni (Elméleti kitérő)

A 60/70-es évek interdiszciplináris közeledéseinek egyik velejárója, hogy az antropológiai és történelmi kutatásokban elkezdtek használni egymás módszereit. Számos mikrotörténeti kutatás látott napvilágot különféle szerzők tollából. Az elmúlt társadalmak megértéséhez nem csak feltétlenül a diakrón, átfogó kutatások vezetnek, hanem a szinkronikus egy helyben tapogatózó vizsgálatok is hozzájárulhatnak. Néhány eset tüzetes átvizsgálásával közelebb kerülhetünk az adott kor társadalmának működéséhez. Nem feltétlenül elegendő ismernünk a nagy történelmi eseményeket, a királyok életét, az egykori háborúk zajlását, neves államfők tevékenységeit – a kis közösségek szokásai, sőt akár egyének esetei is elemeit vagy akár mozgatórugóit képezhetik a nagyobb társadalmi folyamatoknak.

A társadalomtörténetírással szemben a történeti antropológia az egyedi esetek vizsgálatára koncentrál. (Peter Burke 2000: 17.) Nem embermilliók életét írja le, hanem kisebb közösségeket, vagy egyénekét, mintegy mikroszkóp alá véve az egyes eseteket. Ezáltal színesebben és életszerűbben sikerült megragadnia a múltat. Giovanni Levi szerint a mikrotörténeti kutatás a megfigyelés léptékének leicsinyítésén és a dokumentációs anyag intenzív vizsgálatán alapul. Az emberekre és élethelyzetekre összpontosítva kell komplex társadalmi rendszereket leírunk. A részletes vizsgálattal „viszonyrendszerek dimenziói” tárulhatnak elénk. Találó példája Levinek, hogy a

legkisebb léptékű cselekvés is mennyire érint nagyobb rendszereket (G. Levi 2000: 130.)

A mikrotörténeti kutatás akár makettje is lehet a társadalomtörténetnek. Az esettanulmányok is megmutathatják az egyes kisvilágok rendszerét és komplexitását. Az aprólékos vizsgálat bebizonyíthatja, hogy hogyan viszonyulnak ezek a kis rendszerek a nagy társadalmi egészhez. Kisebb tények segítségével is rá lehet világítani általánosabb jelenségekre. Ilyen például Clifford Geertz *Mély játék: jegyzetek a bali kakasviadalról* című írása is, amelyben a baliak szokásainak leírásával rávilágít kulturájuk szervező elemeire. Geertz szerint egy nép a kultúráját önmaga alkotta szövegekbe szervezi, az antropológus megfejtetheti ezeket a szövegeket ha megfelelően értelmezi. (Geertz 2001: 144-193.)

Jaques Revel megállapítása alapján nincs ellentét helytörténet és globális történelem között: “Ami egy csoport vagy terület tapasztalata alapján megragadható, az voltaképpen a globális történelem egyik konkrét változata.” (J. Revel 1996: 228.)

Michel Foucault fogalmazza meg, hogy az egyik legnagyobb problémát a mikrokutatásban az okozza, hogy a kutató miként válogat a kultúra által kínált jelentések között, és hogyan szelektál az információk halmazában. (Levi 2000: 137.) Úgy kell kibontanunk egy eseményt, hogy az túlmutasson önmagán és a nagyobb társadalmi kontextusokban is megállja a helyét, választ adjon társadalmi kérdésekre.

Az esetek elemzésénél kétféle következtetés vonható le: bizonyítjuk az eset tipikusságát vagy a „normális kivételes” koncepciót alkalmazzuk, melynek értelmében az eset épp kivételességében mond sokat, mert azt mutatja, hogy mikor válnak képtelenné a társadalmi mechanizmusok feladatuk ellátására. (Szijártó M. István 1996: 159.) A „kivételesen normális” koncepciót Eduardo Grendi alkalmazta először arra az esetre, ha a kutatás eredménye egyáltalán nem általánosítható. A fogalommal szemben Jaques Revel fogalmazza meg kritikáját. Szerinte ez a fogalom nincs pontosan meghatározva. A kivételesen normális hogyan fedi például az 1968-as évek utáni eseményeket? Nehéz elképzelni a közelmúlt áldozatainak eseteit egyfajta társadalmi igazság kiváltságos megalapozóiként. (Revel 1996: 232.) Revel szerint fentartásokkal kell kezelni ezt a koncepciót, mert nem alkalmazható minden “nem tipikus” esetre. Olyan modell felállítására van szükség, amely teljes mértékben magába foglalja az egyéni életpályákat

és nem devianciaként kezeli azokat. Ebben az esetben válhatna a kivételes normálissá. (Revel 1996.232-233.)

A történeti antropológiai megközelítés egyfajta hasznos úttörést jelent a társadalomtörténeti kutatásokban. Néhány társadalmi kérdés új fényben való megvilágításával fogódzókat találhatunk a múlt tisztábban látásához. Tüzetesebben kellene foglalkoznunk a közelmúlttal nemcsak történészi, hanem társadalomkutatói szemszögből is.

Összefoglaló

A történeti antropológia módszerével feltárhatjuk a közelmúlt eseményeit, kisebb történetekből kiindulva rávilágíthatunk nagyobb kontextusokra. A dolgozat egy jelentésből kiindulva egy több szinten követhető esetet vizsgál. Kibonthatunk egy komplex eseménysorozatot, mely társadalomtörténeti szempontból releváns kérdésekre adhat választ. A kommunizmusban az értelmiségi szerepe korlátok közé van szorítva. Meg kell felelnie az állam követelményeinek, szolgálnia kell a hatalmat képzettsége folytán s emellett részt kell vállalnia a közügyekből. 1968-ban a hatalom újabb radikális intézkedésekhez folyamodik a Szekuritáté megerősítése érdekében. Azokat a személyeket, akiket nacionalista, irredenta jelzővel bélyegeznek (gyanúsítanak), folyamatos megfigyelés alatt tartják és gondoskodnak tevékenységük ellehetetlenítéséről. Az értelmiségi saját dilemmái a feladatáról és kiszolgáltatott helyzetéről jogosnak nevezhetőek. A megfigyelt személyek terveit pletykaszintű rémhíresztelésekkel ássák alá. Esetünkben olyan hatásosan, hogy ezáltal még egy irodalmi alkotás is napvilágot lát.

A fentiekben tárgyalt eset tipikusnak mondható abból a szempontból, hogy a rendszerváltás előtt az erdélyi magyar értelmiségieket az állambiztonsági szervek folyamatos megfigyelés alatt tartották. A Könczei Ádámra ruházott jellemzés a szekus dossziékban egy tipizált karaktert alakít ki. Az eset különlegessége Könczei Ádám környezetének viszonyulásában van. Az általam idézett irodalmi alkotás arra mutat rá, hogy a szekuritáté lejáratási stratégiájának milyen erős volt a határfoka. Ahhoz hogy eldönthessük, hogy Könczei Ádám tipikus áldozata volt-e ennek az időszaknak, átfogóbb kutatómunkára van szükség.

Felhasznált irodalom

BURKE, Peter

2000 Mi a történeti antropológia? In: Sebők Marcell (szerk) Történeti antropológia, Replika Kör, Budapest, 17-22.

GEERTZ, Clifford:

2001 Mély játék: jegyzetek a bali kakasviadalról. In: Uő. Az értelmezés hatalma, Osiris Kiadó, Budapest, 144-193.

LEVI, Giovanni:

2000 A mikrotörténelemről In: Sebők Marcell (szerk) Történeti antropológia, Replika Kör, Budapest, 127-146.

NEAGOE-PLEȘA, Elis

2008 I. Securitatea: Metode și acțiuni. 1968 – anul reformării agenturii Securității. In: Caietele CNSAS Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor securității, Anul I, nr. 1/2008. Editura CNSAS, București, 9-22.

REVEL, Jaques:

1996 A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása. In: Aetas, 1996. 117-137.

SZIJÁRTÓ M. István:

1996 Mi a mikrotörténelem? In: Aetas, 157-182.

TABAJDI Gábor, UNGVÁRY Krisztián

2008 A bomlasztás, lejáratás és elszigetelés módszere. In: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956 – 1990. Corvina Kiadó, Budapest, 168-170.

Internetes hivatkozások:

BOTTONI, Stefano:

2004 A hatalom értelmisége - az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy In: KORALL 18. december 2004.

Forrás: <http://adatbank.transindex.ro/inc.php?m=50esbottoni>

Könczei Csilla szekus blogja

Forrás: <http://konzeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=25>

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon:

Forrás: <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/index.htm>

Mellékletek

Jegyzet

Könczei Ádámról szóló jelentések jegyzéke 1968-ból

1. 461. sz. jelentés - 1968.III.9– Könczei Ádám arról panaszkodik az besúgónak, hogy Széchényi térre egy dák katona szobrát akarják felállítani. Nem veszik figyelembe a magyarságot.
2. 460. sz. jelentés - 1968.III.12 – a jelentés arról számol be többek közt, hogy K.Á. kéri a szerkesztőségtől, h. az Állami Nnépi Együttesről írt cikke mellől cseréljék ki a képet, mert román táncot ábrázol.
3. 459. sz. j. - 1968.V.7. - K.Á. A csehszlovákiai kisebbségi törvényekről érdeklődik. Szerinte Ezekre fejleményekre fontos odafigyelni.
4. 452. sz. j. - 1968.VII.23 – K.Á.: iskolaprobléma, beíratkozások száma, helyek elégtelensége a magyaroknál. Édeklődik egy pártgyülelésről, a magyaroknak nem kedvezett információi szerint.
5. 453., 454., 455. sz. J. - 1968.VII.23 – Az előző magyar nyelven,
6. 458. sz. j. - 1968.VII.31 – K.Á.: magyarországi újság kritizálja a romániai magyar irodalmat...
7. 457. sz. j. - 1968.VIII.3 – Elcsípett levél – K.Á. Érmihályfalvára való utazásáról / Secu: nacionalizmus bizonyítéka – régiségeket akar elhozni .
8. 449. sz. j. - 1968.IX.3 – K.Á.: véleménye az aug.21-i eseményekről. A magyarságnak meg kell ragadni az alkalmat/ az ÁNE nevének problémája.
9. 450. sz. j. - 1968.IX.3 - Az előző magyar nyelven.
10. 456. sz. j. - 1968.IX.18 – K.Á. az aug. 21.-i eseményekről a jó következmények reményében/ egy kicenzúrázott mondatról.
11. 447., 448. sz. j. - 1968.IX.26 – Lehallgatás – Párbeszéd: B. Figyelmezteti K.Á.-t. hogy figyeljen arra, mit beszél, mert nem tartják megbízhatónak.
12. 446. sz. j. - 1968.X.10 – Lehallgatás – B. figyelmezteti a szekut h. K.Á. Megbizhatatlanságáról.
13. 439., 440. sz. j. - 1968.X.16 – Nagyváradról. K.Á. véleménye a magyarság szervezetlenségéről.
14. 444. sz. j. - 1968.X.17 – K.Á.: veszélyben a magyar kulturális központ / a román történelem problematikusága
15. 443. sz. j. - 1968.X.23 – K.Á.: Egy kötet megjelenéséről / miért fontos értékelni egyes írók munkáit.
16. 442. sz. j. 1968.X.29 – A. ügynök arról számol be, hogy K.Á. jó munkaerő lesz, ha megfelelően kodában tartják / nem ellenzik, hogy dolgozzon.
17. 441. sz. j. - 1968.XI.2. - K.Á. Mihai Viteazul aljasságáról beszélt hazafele Nagyváradról Az ügynök arról ír, hogy K.Á. veszélyes, mert nem hallgat kínos dolgokról.

18. 435., 436. sz. J. - 1968.XI.22 – Lehallgatás – K.- t a szerkesztőségéből figyelmeztetik, h. Vigyázzon arra, hogy kinek, miről beszél, ha ott akar dolgozni, mert a Korunk nem akar gondot a szekuval.
19. 433., 434. sz. J. - 1968.XI.27 – Az előző téma egy másik ügynök jelentéséből
20. 431., 432. sz. J. - 1968.XII.30 - Valaki irt egy karcolatot K. ihletéséből

Melléklet I.

Szentpéteri Károly ügynök által írt jelentés

Fordított változat:

Forrás: Köncei Csilla szekus blogja:<http://konczeicsilla.egologo.transindex.ro/?p=25>

431.

Forrás: Szentpeteri

Oprea Florin kapitány

Ház: Újságíró

968. XII. 30

Jelentés

Köncei Ádám folklorista sok tekintetben hasonlít _____-hez vagy _____hez: mindig kitűnő ötletei vannak a nemzeti kisebbségek kulturális intézményeinek a megalapítására, vagy újrálétesítésére – csakhogy _____ és _____ többé-kevésbé rendelkeznek realitásérzékkel, míg Köncei Ádám egy fantasztá, akit mindenki kinevet. Mikor nemrég a Korunknál alkalmazták, mint lapterjesztőt, a kolozsvári szerkesztőségeken mindenki nevetett ezen. _____ megtalálta az emberét.

Nemrégiben _____ írt egy karcolatot, ahol egy “realista bürokrata kirakja a lakásából a “fantasztát”, aki örökké komolytalan javaslatokkal zaklatja. A karcolat szerint a fantasztá nevetséges, de mégis ő viszi előre a világot, és nem a bürokrata. A karcolat egy anekdotára épít: _____ egyszer kidobta a lakásáról Köncei Ádámot, aki késő éjjel különböző ötletekkel, javaslatokkal zavarta. Tudom, hogy egyszer _____ és _____ is kirakta a házából.

Reméljük, hogy a Korunk terjesztése el fogják vonni az energiáit, amit addig nem volt mit kezdenie.

Kolozsvár, 1968 XII. 30.

Szentpéteri Károly

Megjegyzés: Köncei Adam a nyomozott személyek adatbázisában szerepel, nacionalista álláspontjéért.

Feladatok: Beszélgessen K.A-al, és tudja meg, mit tervez nemzeti vonalon, milyen mértékben használja _____ álmainak megvalósításáért.

Lépések: Javaslatokat fogunk tenni, hogy Köncei Adam ellen operatív intézkedéseket indítsunk.

Oprea kapitány

Köncei személyiségjegyeit figyelembe véve Balogh Edgár könnyen használhatja a saját céljaira. Állapítsanak meg ebben az ügyben konkrét célokat és tegyenek javaslatokat.

Aláírás

Eredeti változat:

431

Informator: Szentpeteri
Cpt. Florian Ooprea
Casa : Ziaristul
30. XII. 968

Nota informativă

Folcloristul Kőnczei Ádám este asemănător în multe privințe de oameni ca _____ sau _____ : are totdeauna planuri grozave pentru înființarea sau reorganizarea unor instituții de cultură a minorităților naționale – numai că _____ și _____ au într-o măsură mai mare sau mică simțul realității, până când Kőnczei Ádám e un fantast, de care râde toată lumea. Când nu de mult a fost angajat la Korunk, ca funcționar, care se ocupă de difuzarea revistei, lumea a râs în redacțiile clujeane: _____ și-a găsit omul său potrivit.

Nu de mult _____ a scris o schiță, unde un birocrat „realist” dă afară din locuința sa pe un „fantast”, care îl necăjește mereu cu propuneri neserioase. Schița spune că fantastul e ridicol, dar totuși el duce mai departe lumea și nu birocratul. Schița sa bazat pe o anecdotă : _____ a dat afară odată de la el pe Kőnczei Ádám, care îl deranja noapte târziu cu diferite idei, propuneri. Știu că tot așa l-a dat afară odată și _____ și _____ .

Sperăm, că difuzarea revistei Korunk îl vor absolvi acuma energiile cu care până acum n-a avut ce să facă .

Cluj la 30. XII. 1968.

Szentpéteri Károly

N.B. Kőnczei Adam este luat în baza de lucru fiind cunoscut cu poziții naționalistă
Sarcini : să discute cu K. A. Și să stabilească planurile pe linie națională în ce măsură _____ îl folosește pentru realizarea visurilor sale.

Măsuri: vor fi făcute propuneri pt. A se lua unele măsuri operative asupra lui Kőnczei Adam

Cpt. Ooprea.

Tinind cont de trăsăturile de caracter a lui Kőnczei, Balogh l-ar putea folosi ușor în – sale. Stabiliți obiective concrete în acest caz și faceți propuneri

Melléklet II.

Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.niif.hu/02700/02739/02739.htm>

Hornyák József : A fantaszták

Csengetnek, és a lány az előszoba-ajtóhoz indul, dallamos léptei vannak, mint aki mostanig csizmában járt, és a szava is ének; kedves, ahogy kifordít magánhangzókat.

- Kijaz?

- Én vagyok.

A hang az Ádámé. Állandóan fél, hogy valahonnan elmarad, szalad, azután kifűl... és észrevehető örömmel a lány is felismeri, mert türelmetlenebbül, mint illik, és ahogy kellene, elrántja a reteszt.

- Jó estét - viszonozza Ádám elfogult, esetlen köszönését; hangja színéből ítélve egész kicsi arca Ádámon sugárzik; Konczér, a gazdája a szoba küszöbéről tekint hátra, dohányzókabát van rajta. Az előbb egy pohárért indult, és most a szoba küszöbén teljesen a bejárati ajtó felé fordul.

- Mi van, Ádám?

Ádám be akar surranni, de Konczér elébe teszi a lábát.

- Mit akarsz, pajtás?

- Engedj be. - Ádám megkerüli, és a másik oldalán próbál bebújni. - A szobában elmondom.

- Itt mondd el. - Konczér a felöltő ujjával együtt megragadta és szorosan tartja az Ádám karját.

- Fáj, te ló...

- Miben ügködsz megint? Ki vele, pajtás!

- Eltöröd a karomat.

- Mondod, vagy nem mondod? - csavar Ádám karján.

- Kivágtak rózsaszínű fákat!

Konczér ellöki Ádámot, túl vékony és átlátszó a máz, mely a vonásai takarására szolgál; tudomásul akarja adni, hogy ő szilárd, és semmiféle kalandba nem vonható:

- Hivatalos ügyben keress az irodában.

- Szeretném, ha közbeléptetnél valakit, azok a fák nem vétettek. Hagyják abba a fűrészelést.

- Gyere holnap az irodába - Konczér szinte szótagol.

- Az ilyesmi nem tűr halasztást. Vétek várni - fakad ki Ádám.

- Na, eredj, ne szaporítsd a szót. Szedd magad, pajtás!

Kihozza a sodrából, hogy Ádám ellenkezik, galléron ragadja.

- Mars!

Ádám alig tud átlépni a lábtörlőrácson, úgy megtaszítja, s bevágja az ajtót, még mielőtt visszafordulhatna. Ádám nekiugrik a bezárt ajtónak: dörömböl.

- Engedj be, engedj be, te fakír! Kényelemhajhász! Te egoista problémakerülő!... Engedj be, vagy legközelebb beverem azt a hivatali mosolyt produkáló pofádat! Te kétes dicsfény, végigdekoráció...

- Veszedelmes alak - hallgatom a Konczér kimagyarázkodását, amikor Ádám egy pillanatra kifulladásra kerül. A megrémült lány előtt védekeznek, disznó provokátornak minősítik Ádámot, aki őt leszólítja a nyílt utcán, mindenféle kérdésekkel zaklatja; mániája, hogy kapualjból les rá. Ádám tele van nyugtalansággal, annyit nyugtalankodik, és másokat se hagy nyugodni. Panaszodik, dühöng; már itthon sincsen maradása tőle.

- Engedj be, nem hallod? - Ádám rúg az ajtón.

- Útonálló! Folyosót-elálló! Eltakarodj, míg szépen vagy! - kiáltja neki Konczér.

- Engedj be, a zsebemben a bizonyíték, hogy nincs felhatalmazásuk kivágni a rózsaszínű fákat. Önkényesen járnak el, utánanézttem.

- Gyere holnap az irodába.

- Most kell lépéseket tenni.

Konczér otthagya.

- Gyalázatos - hallom Ádámot. Konczér távolodó léptei kétségbeejtik, dörömböl.

- Gyalázatos, gyalázatos...

Mint aki kikészült, ráborul az ajtóra, legalábbis a zajból következtetve.

- Tespedt! Vigyázz, kiesel a kegyből!

Teljesen rekedt:

- Igaz, hogy mi patkányok vagyunk, de hősöktől származunk!...

Konczér beteszi a szobaajtót, és a hátát nekiveti.

Azt mondja utána: annyira erőszakos, két élet van benne. Vagy csak egy rossz természet. Lerázhatatlan, fanatikus. Egy fanatikus! Elrejtőzik, megbújik, annyira kitartó, fáradhatatlan. Agitál, hadakozik. Kiszámíthatatlan. Megszállott. Igen, megszállott: ő jön haza este későn - részt kell vennie fogadásokon - hivatali kocsit hozza; de általában későn jár haza, a kerítés tövéből valaki előtte terem: Ádám. Alszik leguggolva a kerítésnél, és órákat vár. Eleinte behívta, megkínálta itallal. A felesége megtiltotta; elmérgesedett köztük a viszony, amikor a felesége meglátja, akkor a háborúság mindig előveszi; jöttek az olasz

kereskedelmi kirendeltség fogadásáról, Ádám előugrott a semmiből. Zuhogott az eső, a felesége elvesztette a fejét, kiutasította; dulakodtak, neki kellett közbeavatkozni, bírkóztak a zuhogó esőben, kitudskolták, Ádám szájtátva a kapu előtt maradt. Ádámnak nem fér a fejébe, hogy nem lehet valakire rátelefonálni: „Hát az a pasas talán nem a barátod?!” Konczér, amikor Ádámot idézi, méltatlankodik. Ádám megengedheti magának, hogy pasasokat tartson, mondja, az ő barátai, azok tényleg pasasok!... Ádám szerint ő elégedettségi mániában szenved. „Rád ragadt a megelégedettség mánia.” Elintézni valamit - azt nem lehet akárhogy és akárhol és akármikor, úgy, ahogy azt Ádám elképzei, ahhoz alkalom kell. Ő is szenved a fák miatt; annyi fejtörést okoznak neki. Konczér fogja a fejét. Kivágják azokat a tünetenyeket. Cementpárkányt fektetnek le, a város elveszti eredeti, természetbe visszaolvadó jellegét. - Ne vágják tovább! - Amikor legelőször eléjük állt, csodálatosképpen engedtek. Máskor a városi főkertésznél érte el; szólt neki, és akkor megint abbahagyták a vágást. Mennyi fejfájást okoztak neki a rózsaszínű fák, annyit emészti magát, Konczér még mindig a fejét fogja.

- Ádám az ösztönének él. Egy fantaszta.

Leengedi a kezét, kimegy, a poharat az előbb mégsem hozta be, a konyhaajtón kopognia kell, a lány bezárkózott.

Ádám azonnal jelentkezik:

- Te közöny! Te ügyis-mindegy! Senkit sem képviselő! Vigéc! Egy jóézésű ember nem bízná rád a ruháit!

Konczér sápadtan beteszi az ajtót.

- Ádám nem ért hozzá - mondja. Ádám csak arra való, hogy sértegesse, már többször a fejéhez vágta, hogy minden rendszernek megvannak a propagandistái, a szószólói - meg a vigécei. A vigécei, akik meg akarnak élni, és jól akarnak megélni. Ádám őt sértegeti.

- Ádámnak fogalma sincs a világról, nem politikus; mit ért Ádám a politikához! - kifulladás.

Megtölti a poharakat, az övét az enyémhez érinti.

- Ádám holdkóros. Délibábkergető. Fantaszta!

- Mégis... a „fantaszták” viszik előre a világot - kockáztatom meg.

Közbeszólásom hiábavaló, meg sem hallja.

- Fantaszta, igen - ismétli. Levert és szomorú és a szája íze meg van keseredve. És újra tölt, hogy igyunk.